

افزایش تمرکز در دانش‌آموزان مقطع ابتدایی و تربیت دانش‌آموزان خلاق: اقدام پژوهی نازنین غفارپور برزی^۱

۱. آموزگار، آموزش‌وپرورش نطنز، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره هفتم، شماره بیست و هفتم، پاییز ۱۴۰۴، صفحات ۲۴۲-۲۵۱

چکیده

ضرورت انجام تحقیق و پژوهش هنگامی احساس می‌شود که فرد در محدوده کار و اختیارات خویش با مشکلی و یا سؤالی روبرو گردد. در برخی مواقع نیز خود فرد برای نزدیک شدن به حقایق و ارضاء حس کنجکاوی دست به بررسی و تحقیق می‌زند. پژوهش و تحقیق در شکل-گیری نظام آموزش‌وپرورش و رفع مشکلات و نارسایی‌ها و افزایش کارایی و بهره‌وری آن نقش کلیدی دارد؛ لذا لازم است تمام فعالیت‌های آموزشی و پرورشی بر پایه تحقیقات صحیح و علمی بنانهاده شود. کلاس درس به‌عنوان کانون تمام فعالیت‌های آموزش‌وپرورش اهمیت فوق‌العاده‌ای می‌یابد و لازم است معلمان در تدریس، تعامل ارزشیابی و تمام دادوستدهای کلاسی علاوه بر بهره‌گیری از نتایج پژوهش‌های انجام‌یافته فرد اجراکننده طرح‌های پژوهشی مرتبط با مسائل و مشکلات خود باشند. با آرزوی دست‌یافتن به دنیایی که در آن معلم با خوشحالی بیاموزد و دانش‌آموزان با شادمانی یاد بگیرند و با آرزوی اینکه هیچ معلمی در کلاسش احساس خستگی نکند با آرزوی اینکه شیوه‌های نوین و انسانی ایجاد نظم، جایگزین روش‌های ناقص و کم‌تأثیر شوند. معلمین عزیز می‌توانند با هدایت صحیح و اصولی کودک را در نقش یک دانشمند علاقه‌مند وارد صحنه علم نمایند. ارشاد و راهنمایی کودکان نیازمند حوصله سعه‌صدر و دلسوزی می‌باشد. معلم خوب از رشد و حرکت کلاسش نمی‌ترسد، بلکه در پی یافتن نخی استوار و ساختن دست‌هایی نیرومند است که بتواند فرازوفروود کلاس را در کنترل داشته باشد. معلم سازنده پل‌های موفقیت و معرفت است تا کودکان این مرزوبوم از آن عبور کنند.

واژگان کلیدی: تمرکز، دانش‌آموزان، خلاق، مقطع ابتدایی.

مقدمه

با عنایت به اینکه حل هر مشکل و مسئله مستلزم شناخت و اطلاع کافی از کم و کیف مشکل می‌باشد و بدون شناخت دقیق مسائل و بررسی راه‌حل‌های گوناگون نمی‌توان در این راه موفق شد. لذا خواستم با بررسی عوامل مؤثر در بالا بردن و برانگیختن تمرکز دانش‌آموزان در کلاس درس و پرورش دانش‌آموزان خلاق را مورد بررسی قرار داده و راه‌حل‌ها و روش‌های ممکن را ارائه نمایم. شاید این گزارش بتواند در راه حل مشکلات همکاران فرهنگی مؤثر افتد و موجبات شکوفایی استعدادهای نهفته این مرزوبوم را فراهم نماید چراکه زیربنای تکامل و تحول جامعه و افراد آن در پرتو وجود معلم تحقق می‌یابد؛ بنابراین این پرسش پیش می‌آید که چگونه می‌توان در کلاس بچه‌ها را برای تمرکز بیشتر برانگیخت؟ چگونه می‌توان دانش‌آموزانی خلاق بار آورد؟ اکثر کودکان قبل از ورود به دبستان خلاقیت‌هایی را از خود بروز می‌دهند مانند درست کردن اسباب‌بازی و کاردستی از گل یا با خمیر اسباب‌بازی، ولی به‌کرات مشاهده‌شده که همین کودک خلاق با ورود به دبستان دیگر دست به این‌گونه خلاقیت‌ها نمی‌زند و ذوق و استعداد خلاقیت او سرکوب شده است. به‌راستی سبب چیست؟ شاید روش تدریس معلم مؤثر باشد. باید این آگاهی در معلمان ایجاد شود که دیگر زمان آموزش مستقیم به دانش‌آموزان گذشته است و زمینه را باید طوری مهیا کنیم که او خود وارد عمل شود و با پیگیری و پشتکار یاد بگیرد. پس روش تدریس مناسب معلم ممکن است یکی از عوامل مهم و مؤثر در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان باشد و تمرکز دانش‌آموزان را به درس جلب کند. قال الصادق علیه‌السلام «التدبیر قبل العمل یؤمنک من الندم» تدبیر و اندیشه ورزی قبل از عمل تو را از پشیمانی بعد از عمل ایمن می‌دارد.

انگیزه انتخاب این گزارش کوشش در جهت هموار کردن هرچه بیشتر راه تعلیم و تربیت برای کلیه علاقه‌مندانی است که هدفی جز بالا بردن سطح معلومات مردم و تربیت افرادی مبتکر و خلاق برای کشور عزیزمان ندارند. انگیزش، کلید انجام هر کاری در امور مختلف است «خلیل جبران»

مزیت‌های پژوهش و اقدام پژوهی توسط معلمان

معلم یکی از مهم‌ترین عناصر نظام آموزشی است که بدون وجود او آموزش رسمی معنایی ندارد. هرچه امروزه نظریه یادگیری از راه دور و استفاده از فناوری پیشرفته اطلاعاتی و ارتباطی نقش معلم را در کلاس تحت تأثیر قرار داده است اما باید به خاطر داشت که هیچ‌چیز در جریان یاددهی- یادگیری نمی‌تواند جایگزین معلم شود. محققانی که در حوزه آموزش کار می‌کنند به‌طورکلی توجهی به علایق معلمان و شناخت عمیق آن‌ها از شرایط کلاسی ندارند و برخی فقط داده‌های موردنیازشان را از طریق آن‌ها گردآوری می‌کنند.

باید توجه داشت که معلم بیش از هر فرد دیگری به کلاس آشنایی دارد، دانش‌آموزان را بهتر می‌شناسد و بهتر می‌تواند مشکلات خود را در کلاس حل کند. بیشتر معلمان دوست دارند مسائل کلاسیشان را سریع و به‌صورت روشن و درست حل کنند.

یکی از کارهای جالب و ارزشمند که در سال‌های اخیر در حوزه آموزش و تحقیقات آموزش مطرح شده است فکر «معلم پژوهشگر» است دخالت معلم در پژوهش ایجاد فرصتی برای تثبیت یک نقش پژوهی است که طی آن می‌تواند اعمال خود را تحلیل و تبیین و مشکلات کلاسی را حل کند تا روند یاددهی - یادگیری را بهبود بخشد.

ورماومالیک (۱۹۹۹) می‌گویند: معلم پژوهنده می‌تواند پل ارتباط بین معلمان و گروه‌های آموزش تعلیم و تربیت در دانشگاه‌ها باشد. آنان می‌گویند اگر معلمان به منزله محقق فعال شوند علایق آن‌ها و سبک‌کار استادان تعلیم و تربیت در دانشگاه در مسیر روشن‌تری قرار می‌گیرد. هولینگ ورث می‌گوید: پژوهش معلم سه فایده عمده دربر دارد:

الف) بهبود عمل

ب) تغییر موقعیت کاری

ج) فهم درست‌تر اعمال معلم

ضرورت دخالت معلم در جریان پژوهش از نگرش خاصی به فرآیند یاددهی - یادگیری ناشی می‌شود. بر اساس این نگرش فرآیند یاددهی - یادگیری پیچیده‌تر از آن است که بتوان انتظار داشت مجموعه‌ای از یافته‌های علمی و ناظر بر روابط بین متغیرهای دخیل در آن به منزله تکیه‌گاهی انحصاری مورد استفاده قرار گیرد. از این رو، معلم مکلف است خود به پژوهش بپردازد و در کسب دانش جدید و حتی تولید آن ایفای نقش کند. آنچه معلم به مشابه محقق آموزشی انجام می‌دهد را «تحقیق در عمل» یا اقدام پژوهی می‌گویند.

اقدام پژوهی شکلی جامع از جست‌وجوی علمی است که از طریق مشارکت در موقعیت‌های آموزشی به منظور بهبود سودمندی معقول بودن و صحت و درستی اعمال تربیتی انجام می‌شود. هدف اقدام پژوهی کمک به معلم در برقراری ارتباط بین نظریاتش از آموزش و پرورش با اعمالی است که روزانه در کلاس انجام دهد به‌طور کلی اقدام پژوهی در چهار مرحله انجام می‌شود: مرحله اول تشخیص و برنامه‌ریزی، مرحله دوم اقدام برای رفع مشکل، مرحله سوم مشاهده به‌منظور نمایان کردن میزان تغییرات انجام شده برای رفع مشکل و مرحله چهارم تحصیل و تعدیل است. در هر حال اقدام پژوهی روی کردی است برای بهبود آموزش و پرورش.

خلاصیت

خلاصیت یعنی «اظهار وجود و استقلال‌طلبی و حفظ شخصیت انسان»، «نشان دادن عمل یا رفتار و توانایی خلاق و به‌طور کلی خلاقانه یعنی استعداد و توانایی در پیدا کردن راه‌حل تازه برای حل یک مشکل» (توحیدی، ۱۳۹۹).

«خلاصیت توانایی بالقوه است که از بدو تولد به همه انسان‌ها داده می‌شود، اما اکثر آنان این خصیصه را در دوران فرهنگ پذیری خود از دست می‌دهند. خلاصیت عبارت است از قوه به فعل درآمدن استعداد در یک زمینه یا عضوی یا زمینه‌های گوناگون و آن را می‌توان با سه عامل جالب بودن مهیج بودن و غیرمعمول بودن شناخت (حسینی نسب، ۱۳۹۵).

خلاصیت را می‌توان به‌طور ساده آفریدن و نوآوری با استفاده از اطلاعات که در اختیار است تعریف کرد. پرورش خلاصیت دانش‌آموزان از اهداف آرمانی آموزش و پرورش، به‌خصوص در دوران ابتدائی است.

شرایط لازم برای پرورش تفکر خلاق در کلاس درس

آموزش و پرورش خلاق بر مبنای روان‌شناسی تربیتی و تنوع و مشارکت دانش‌آموزان استوار است. برای بهبود بخشیدن به امر یادگیری شاگردان و پیدایش تحول فکری در آنان باید در کشف و ایجاد و تغییر و تنوع آموزشی باشیم. برای تحقق اهداف خود، وضعیت کنونی و سطح توانایی شاگردان خود را در نظر می‌گیریم و برای رشد تفکر خلاق آنان تلاش

می‌کنیم از آنجاکه دانش‌آموزان در محیط آرام و دوست‌داشتنی احساس امنیت می‌کنند. فراهم کردن محیطی امن و به‌دوراز اضطراب، باید از کارکردهای نظام آموزشی باشد.

معلم برای تربیت شاگردانی خلاق ابتدا با مخاطبان ارتباط عاطفی برقرار می‌کند تا آنان را بشناسد و به خواسته‌ها و نیازهای درونی‌شان پی ببرد. سپس با قرار دادن شاگردان در شرایط حل مسئله، آنان را به‌صورت خودانگیزخته در کشف مسائل و امور کمک می‌کند؛ بنابراین، آشنایی معلم با نظریه‌های مهم یادگیری و خلاقیت در فرآیند یادگیری ضروری به نظر می‌رسد. لازمه رسیدن به آموزش و پرورش خلاق، دور شدن از روش‌های سنتی آموزش و به‌کارگیری شیوه‌های باز مردم‌سالارانه در امر یادگیری و یاددهی است. به این جهت امروزه باید به‌جای انباشتن ذهن شاگردان، از محفوظات، افکار آنان را به فعالیت واداشت و روش اندیشیدن را به آنان آموخت، زیرا این استعداد و شکوفایی (خلاقیت) امری است کاملاً فطری و بروز آن در مورد عامه شاگردان امکان‌پذیر است. اگر ما در پی یافتن راه‌حل مناسب برای بسیاری از مشکلات فنی، اقتصادی، بومی، آموزشی، اجتماعی و سیاسی دنیای صنعتی و روبه‌رشد هستیم به تفکرات خلاق نیازمندیم گروهی از روان‌شناسان معتقدند که خلاقیت ترکیبی است از قدرت و ابتکار، انعطاف‌پذیری و حساسیت در برابر نظریاتی که به یادگیرندگان امکان می‌دهد تا خارج از نتایج تفکر نامعقول به نتایج متفاوت و مولد بیندیشند که حاصل آن رضایت شخصی و احتمالاً خشنودی دیگران خواهد بود.

معلم خلاق

ضروری‌ترین اصل در ایجاد انگیزه و فراهم آوردن زمینه برای خلاقیت شاگردان، این است که شخص معلم، خود فردی خلاق باشد تا اینکه بتواند توجه شاگردان را به فعالیت‌های کلاسی و درسی جلب کند. اگر معلم در تهیه برنامه درسی به عقیده و نظر شاگردان توجه کند و به تفاوت‌های فردی در یادگیری دروس اهمیت دهد، بهتر می‌تواند علایق شاگردان خود را شناسایی و احترام آنان را به خود جلب کند. معلم خلاق روحیات شاگردان را مطالعه کند و در کشف همین مسئله است که پی می‌برد آن‌ها چه چیزی را دوست دارند و فقط بر تفکر قالبی، یعنی پرسش‌های همگرا تکیه نمی‌زنند، او سعی می‌کند تا شاگردان به استفاده صحیح از آموخته‌های خود در شرایط اتفاقی محیط خارج از کلاس و مدرسه با دادن مسئولیت و فعالیت ترغیب کند و کلاس درس را به محیط آزمایش و کسب تجزیه و مهارت تبدیل کند تا شاگردان فرصت نوآوری و خلاقیت را بیابند. او از وسایل کمک‌آموزشی و هر چیزی که در اطراف خود می‌بیند برای ایجاد انگیزه و برقراری ارتباط بین خود و شاگردان بهره می‌گیرد.

توصیف وضعیت موجود

من نازنین غفارپور برزی با یک سال سابقه خدمت در آموزش و پرورش در حال حاضر آموزگار پایه چهارم مدرسه غیرانتفاعی نور نظنر می‌باشم. بعد از فارغ‌التحصیل شدن از دانشگاه علامه فیض کاشانی در سال ۱۴۰۰ در یکی از شهرستان‌های استان اصفهان به نام نظنر مشغول خدمت شدم. سال دوم خدمتم بود بعد از تقسیم کلاس پایه چهارم پسرانه را انتخاب کردم با تعداد ۱۰ دانش‌آموز. چون تعداد دانش‌آموزان مدرسه زیاد نبود مدرسه در یک شیفت کاری برگزار می‌شد. تقریباً دو ماه از آغاز مدرسه سپری شد، من احساس کردم کلاس درس من نیز مثل اکثر کلاس‌های درس دیگر همکاران چندان در برانگیختن تمرکز دانش‌آموزان به کلاس درس و درگیر کردن آن‌ها با موضوع درسی و پرورش ذهن‌های خلاق فعال نبوده است. طبق معمول هر درس را با روش

سخنرانی و پرسش و پاسخ و بعضی از مواقع با روش‌های مدلی و مجسم و عینی برای دانش‌آموزان تدریس می‌کردم و آنان در تهیه مواد درسی و جمع‌آوری اطلاعات و کشف نتایج چندان فعال نبودند مگر چند نفری که به درس و کسب علم و دانش علاقه‌مند بودند.

به هر طریق کلاس درس معمولاً بدون فعالیت مؤثر و یادگیری عمیق و پایدار اکثر دانش‌آموزان طی می‌شد. این وضعیت چندان برای من و دانش‌آموزان خوشایند نبود تصمیم گرفتم تا آنجائی که می‌توانم در این وضعیت نامطلوب کلاس درس و روش‌های تدریس خود تغییر و تحولی ایجاد کنم. برای این کار فکر کردم بهتر است از خود دانش‌آموزان علت را جویا شوم که چرا در کلاس درس شاداب و بانشاط نیستند و فعالیت زیادی از خود نشان نمی‌دهند هرچند نمرات خوبی در درس‌ها می‌گیرند ولی نمی‌توانند آموخته‌های خود را در مسائل روزمره زندگی بهتر بکار ببرند و از دانش‌آموزان خواستم که در این مورد فکر کنند و بعد پاسخ بدهند یا مطالبی را از اندیشیدن درباره آن نظرشان را بیان کنند همه یادداشت کنند و پس از اندیشیدن درباره آن نظرانشان را بیان کنند همه بچه‌ها مشغول بحث و گفتگو شدند در کلاس شور و ولوله‌ای راه افتاده بود و خلاصه آنچه گفته شد به این شرح بود:

۱. از سال اول ابتدایی تاکنون از ما خواسته شده است که خودمان برای درس جدید مطلب و مواد و وسایل تهیه کنیم.
 ۲. معلمان اکثراً به آموخته‌های ما نمره می‌دهند و آنچه در ورقه امتحانی می‌نویسیم ارزیابی می‌شود نه مهارت‌های ما.
 ۴. معلمان بیشتر وقت‌ها به وسایلی که خودمان می‌سازیم و ساده هستند نمره کمتری می‌دهند ناچار وسایل خواسته شده را والدین می‌سازند و یا تهیه می‌کنند تا ما نمره بهتری بگیریم.
 ۵. بعضی از معلمان به نظرات و گفته‌های ما کمتر توجه می‌کنند و ما را مجبور به پیروی از قوانینی که خود تعیین کرده‌اند می‌کنند و فرصت فکر کردن و اندیشیدن را به ما نمی‌دهند.
- گرچه در نظرهای دانش‌آموزان واقعیت‌های بسیار تلخی دیده می‌شد ولی مطالب گفته شده را یادداشت کردم و با دانش‌آموزان قرار گذاشتم درباره بهبود نحوه تدریس در کلاس درس را برای فعال کردن آن‌ها صحبت و تبادل نظر کنیم و راه‌هایی که به نظر هرکسی می‌رسد بیان کند و سرانجام بتوانم به نتیجه‌ای برسیم و احساس کردم برای پیدا کردن راه‌حل‌های مناسب لازم است از منابع آگاه و موثق‌تر اطلاعات لازم را جمع‌آوری کنم.

گردآوری اطلاعات

برای اینکه بتوانم درباره پرسشی که مطرح کرده بودم اطلاعات دقیق‌تری به دست آورم تصمیم گرفتم علاوه بر نظریات دانش‌آموزان موضوع را با همکارانی که صاحب‌نظر در این زمینه هستند در میان بگذارم.

در جلسه شورای معلمان موضوع را با همکاران در میان گذاشتم و نظریات ضدونقیض و متفاوتی داشتند و بعضی از همکاران نیز به این موضوع علاقه‌مند شده بودند و دوست داشتند جلسه آن روزبه این مورد اختصاص داده شود و تمامی همکاران نظر خودشان را اعلام کردند و تلاش کردم نکات عمده حرفه‌های این دوستان را یادداشت کنم و مدیر مدرسه هم از پیشنهاد موضوع من در آن جلسه خیلی استقبال کرد و گفت انشاء الله در جلسات بعد هم این‌طور جلسه شورای معلمان فعال شود و از نظرات

یکدیگر استفاده کنید و برای پاسخ یافتن به پرسش خود به مطالعاتی در این زمینه نیز پرداختن به کتاب‌های روانشناسی و روش‌های تدریس و فنون معلمی مراجعه کردم و با افکار صاحب‌نظران تعلیم و تربیت آشنا شدم و بعد به مطالعه تجربه‌های معلمان موفق پرداختم و شرایط کلاس و دانش‌آموزان را مورد بررسی قرار دادم.

تجزیه و تحلیل روش‌ها و اطلاعات

بامطالعه اطلاعات جمع‌آوری شده و تجزیه و تحلیل آن‌ها با انواع روش‌های تدریس فعال مواجه شدم دریافتیم که در کلاس درس یک یا دو راه برای آموزش دروس وجود ندارد. تنوع در روش تدریس می‌تواند دانش‌آموزان را به فعالیت بیشتر وادارد و ذهن آن‌ها را به فعالیت و نوآوری سوق دهد چراکه معلمان از راه‌های گوناگون و روش‌های مختلف به توفیق‌هایی دست یافته‌اند مصداق‌های اصول و مبانی موردنظر معلمان در فعال کردن دانش‌آموزان به صورت گوناگون نمود کرده و به صورت انواع روش تدریس مورد استفاده قرار گرفته است. تصمیم گرفتم از میان راه‌ها و روش‌های مورد بحث و مطالعه شده به تدریج سه روش را اجرا کنم و سپس از ارزیابی نتایج اگر موفقیتی کسب شد این روش‌ها را ادامه دهم روش‌ها و عملکردها و راهکارهای معلم در کلاس درس برای ایجاد تمرکز بیشتر و پرورش دانش‌آموزان خلاق.

مرور تجربه‌های گذشته‌ام و مطالعه بیشتر درباره ویژگی‌های کودکان ابتدایی به این نتیجه رسیدم که بهترین روش تدریس دانش‌آموز محوری است؛ بنابراین تلاش زیادی کردم تا این روش را در کلاس درس بکار ببرم و بعد از بررسی نتیجه کار دانش‌آموزان متوجه شدم که از طریق دانش‌آموز محوری می‌توان علاقه و انگیزه دانش‌آموزان را نسبت به مدرسه، کلاس، خواندن، نوشتن و یادگیری افزایش داد و فرایند یادگیری دانش‌آموزان را فعال کرد که دانش‌آموزان در طول فعالیت یاددهی و یادگیری نقش محوری و اساسی دارند و مسئولیت یادگیری بیشتر بر عهده خود آن‌هاست و من فقط نقش هدایت‌کننده و راهنما را دارم که دانش‌آموزان به صورت گروهی درگیر موضوع درسی می‌شوند و تلاش می‌کنند با همکاری و همفکری یکدیگر راه‌حلی برای آن پیدا کنند و دانش‌آموزان با آزادی و به دلخواه خود به، خواندن نوشتن و یادگیری می‌پردازند و از فعالیت‌های آموزشی احساس لذت می‌برند که البته در این روش در ابتدای کار جنب و جوش و شلوغی بچه‌ها زیاد است ولی بعد از مدتی یاد می‌گیرند که برای پیشرفت خود چه کاری باید انجام دهند و آن وقت کلاس به تدریج نظم خوبی پیدا می‌کند و در روزهای اول سال تحصیلی کارآموزی را آغاز نمی‌کنم و سعی می‌کنم بچه‌ها را با هم آشنا کنم و شرایطی برای آن‌ها فراهم کنم که از مدرسه و کلاس خوششان بیاید و احساس خوبی نسبت به مدرسه، کلاس و معلم پیدا کنند و با محیط اطرافشان آشنا می‌کنم تا با احساسات و آرزوهای همدیگر آشنا شوند و برای اینکه به پرورش فرایند فکری دانش‌آموزان کمک کنم مواردی را که در کلاس درس رعایت می‌کنم از جمله درست صحبت کردن با دانش‌آموز، گوش دادن فعالانه به صحبت‌های آنان، مسئولیت دادن به دانش‌آموزان و در ضمن روش حل مسئله را نیز به آن‌ها یاد می‌دهم.

وقتی در مدرسه با کودکان برخورد خوبی داشته باشیم و کلام ما فاقد بار سرزنش، دستور و ارزیابی کودک باشد و علت خواسته خود را با کلامی در حد فهم و درک دانش‌آموز به او بگوییم و راه‌حل را ارائه ندهیم آن وقت جایی برای فکر کردن باقی می‌ماند و فرصت داده می‌شود تا کودک خود راه‌حل را پیدا کند و راه‌حلی که گاه مبتکرانه طرح می‌شوند؛ و در کلاس خواسته‌های خود

را به صورت دستور برای آن‌ها بیان نمی‌کنم چراکه اگر دستور بدهیم او را تحقیر کرده‌ایم و در این صورت، کودک حالت دفاعی به خود می‌گیرد. احساس گناه و بردگی می‌کند و فکرش را به کار نمی‌اندازد و اعتماد و عزت نفس پیدا نمی‌کند. گفت‌و شنود و ارتباط با دانش آموزان را با گوش دادن به صحبت‌های آن‌ها شروع می‌کنم و مهلت می‌دهم فکر خودشان را جمع‌وجور کنند و مطالب را بیان کنند صحبت آن‌ها را قطع نمی‌کنم تا آن‌ها جرات بیشتری برای حرف زدن پیدا کنند. با سر سخنان آن‌ها را تأیید می‌کنم. در ضمن با مسئولیت دادن به دانش آموزان به آن‌ها فرصت کافی می‌دهم تا کفایت خود را نشان دهند. کودکانی که به آن‌ها اجازه داده نشده است دست به تجربه بزنند، فرایند فکری آن‌ها رشد نمی‌کند، بی‌عاطفه و کم رو می‌آیند و از استقلال برخوردار نمی‌شوند؛ و البته مسئولیت‌ها را با توجه به توان دانش آموزان در نظر می‌گیرم تا پس از انجام دادن هر مسئولیت، اعتماد به نفس بیشتری پیدا کنند و دانش آموزان را به کارهای گروهی تشویق می‌کنم تا با همکاری هم مسائل و مشکلات آموزشی خود را حل نمایند؛ و سه روش ایفای نقش، داستان‌سرایی مشارکت گروهی را در کلاس درس به اجرا درآوردم؛ که روش ایفای نقش را بیشتر در مورد درس‌های اجتماعی و دینی بکاربرد و روش داستان‌سرایی را در مورد درس‌های علوم و فارسی بکار بستم و مشارکت گروهی را برای درس ریاضی.

روش ایفای نقش یا وانمود سازی

یکی از روش‌های خلاقیتی که در فعالیت‌های یاددادن برای یادگرفتن به کاربرد روش ایفای نقش یا وانمود سازی است این روش علاوه بر این‌که یادگیری کودکان و نوجوانان را عمیق و پربار می‌کند بسیار دلکش و ذوق آفرین هست زیرا همه دانش آموزان دوست دارند در قالب شخصیت‌های دیگر درآیند و به بازی نقش بپردازند. ابتدا کلاس را به گروه‌های کوچک‌تر تقسیم می‌کنم موضوع درس آن روز را به مطالب کوچک‌تر تقسیم می‌کنم و برای هر مطلب چند پرسش که بتوان آن‌ها را به نمایش‌نامه‌ای تبدیل کرد می‌نویسم سؤال‌های نوشته‌شده را با صدای بلند برای کلاس می‌خوانم به‌طوری‌که تمام دانش آموزان کلاس به آن‌ها گوش می‌دهند در این مرحله اندیشه هر دانش آموز به موضوع درس معطوف می‌شود و می‌فهمد که در صحنه‌سازی‌های خود و نقش‌هایی را که به عهده می‌گیرد چه کار باید بکند و به بچه‌ها می‌گویم که درباره چه سؤال‌هایی باید صحنه‌سازی کنند و اعضای هر گروه باید خود را در قالب آن نقش بدانند به همه می‌گویم آن‌ها می‌توانند هر کاری را که دلشان می‌خواهد یا دوست دارند به نمایش بگذارند فقط آن‌ها را راهنمایی می‌کنم برخی از کارهایی را که می‌توانند انجام دهند یا نباید انجام دهند گوشزد می‌کنم بعد سؤال‌ها را بین گروه‌ها تقسیم می‌کنم و به گروه‌ها اجازه نمی‌دهم سؤال‌های نوشته‌شده را خودشان انتخاب کنند ممکن است این کار بحث و مشاجره‌ای در کلاس به وجود آورد. به هر گروه ۱۵ دقیقه وقت می‌دهم تا صحنه‌سازی‌های خود را سامان‌دهی کنند؛ و باید تمام افراد گروه ایفای نقشی را به عهده بگیرند و هر گروه باید نقش خودش را حداقل در ۵ دقیقه ایفا کند. درحالی‌که گروه‌ها در گوشه و کنار کلاس تمرین می‌کنند به میان آن‌ها می‌روم و اگر بخواهند به آن‌ها کمک می‌کنم و وقتی که ۱۵ دقیقه تمام شد. دانش آموزان صندلی‌های خودشان را به حالت اول برمی‌گردانند و هرکس سرجای خود می‌نشیند، وقتی کلاس به حال معمول برگشت، نمایش‌هایی را قرار است به اجرا دربیانند معرفی می‌کنم و سعی می‌کنم هنگام اجرای نقش‌ها «حرفه‌ای» عمل کنند این بهترین راهی است که دانش آموزان درگیر موضوع خواهند شد. قبل از این‌که هر نقش از نمایش به اجرا درآید کاغذهایی را که

روی آن‌ها پرسش نوشته شده‌اند، دوباره می‌خوانم و هنرپیشه‌های اجراکننده را معرفی می‌کنم. وقتی نقش‌ها به اجرا درمی‌آیند از بچه‌ها می‌خواهم تشویق هم بکنند و به هر یک از بازیگران تا حد امکان وسایلی را که مورد نیاز دارند در اختیار قرار می‌دهیم که قبلاً توسط خود آن‌ها تهیه شده است و پس از هر نقش که بازی می‌شود بحث و گفت‌ووشنودی هم انجام می‌دهیم. درباره چیزهایی حرف می‌زنیم که دانش‌آموزان باید آن‌ها را بیاموزند و یاد بگیرند.

با اجرای این شیوه، یعنی درس دادن توأم با بازیگری‌های کوچک، هدایت‌های مثبت بسیاری صورت می‌گیرد. این کار، دانش‌آموزان را وامی‌دارد به راحتی جلوی دیگران صحبت کنند. به‌ویژه این‌که به آن‌ها فرصت می‌دهیم با همگان خود و به‌طور گروهی - نه به صورت انفرادی - این کار را انجام دهند. هم‌چنین دانش‌آموزان فرصت می‌یابند تخیل و استعدادهای خلاقانه خود را به کارگیرند و سبب می‌شود تا «تدریس کارا» به ثمر بنشیند چون می‌شود آن را در زمانی کوتاه و در یک روزبه انجام رسانید؛ و سودی که دانش‌آموزان می‌برند این است که مطالب زیادتری درباره موضوعی که درس می‌دهیم می‌آموزند. هر معلمی می‌تواند درباره هر موضوعی درسی که تدریس می‌کند، نمایشنامه‌های کوتاه بنویسد و نتیجه جالب و هیجان‌انگیز آن را در کلاس درس تجربه کند. کافی است که دانش‌آموزان را آزاد بگذاریم تا خلق کنند با صحنه‌سازی‌های کوچک مطالب درسی را بهتر درک کنند. معلمان حرفه مند همواره از دیده‌ها، شنیده‌ها، خوانده‌ها، چشیده‌ها، بوییده‌ها و حتی از ادراکات سایر حواس الهام می‌گیرند و برای به ثمر رساندن حرفه مندی‌های خویش در کلاس درس طراحی نو درمی‌اندازند. به زبانی بهتر، معلمان خلاق در کنار لحظه‌به‌لحظه زندگی عادی و روزمره خود با شیوه‌ها و شگردها و با فرازوفرودهای شغلی و حرفه‌ای خویش زندگی می‌کنند.

روش داستان‌سرایی

روش دیگری که برای ایجاد تمرکز بیشتر دانش‌آموزان در کلاس درس به کاربردم داستان‌سرایی بود؛ زیرا داستان برای کودک فرصتی فراهم می‌آورد تا از همان آغاز تخیلش را به پرواز درآورد و در ذهن خود تصویرهای قابل‌مشاهده‌ای را که از برداشت‌های شخصی او از «کلمه‌ها» به وجود می‌آیند تجسم بخشد. ابتدا تصویرهایی که مربوط به موضوع آن روز است را به دانش‌آموزان نشان می‌دهم تا در شاگردان «بارش مغزی» به وجود آرم و نظریات متفاوتی را درباره آن موضوع بیان کنند. سپس شاگردان را به گروه‌های سه تا پنج نفری تقسیم کردم هر گروه باید نقش موضوع را بر عهده بگیرد و به موقع از زبان آن صحبت کند؛ و بعداً گفته‌های دانش‌آموزان را به‌طور مقدماتی یادداشت می‌کنم و از دانش‌آموزان می‌خواهم «اسم‌ها» و «فعل‌ها» را برای خلق یک شعر پیدا کنند و قالب شعر را طوری انتخاب می‌کنم که در یک‌بند شعر بگنجد. هر دانش‌آموز می‌تواند شعر خودش را بسراید، برای آن طرح یا نقاشی بکشد و در کلاس بخواند. این روش دامنه زبان‌آموزی (ادبیات) را سرعت می‌بخشد، قدرت جستجوگری درباره موضوعات را بالا می‌برد و سرانجام، تجربه یادگیری‌های معنی‌دار و مفید را برای دانش‌آموزان بارور می‌کند؛ و می‌تواند داستان بنویسد که داستان‌نویسی چند فایده اساسی برای معلم و دانش‌آموز دارد: یکی این‌که دانش‌آموز احساس آزادی می‌کند و دنیای درونی خودش را روی کاغذ می‌آورد و این امر موجب تقویت فکری و بروز خلاقیت در آن‌ها می‌گردد. فایده دوم آن است که دانش‌آموز با دقت و توجه جدی به محیط اطراف خودش می‌نگرد و کنجکاو او بارور می‌شود و شناخت، معلم از دانش‌آموزان افزایش می‌یابد و می‌تواند به بچه‌ها بیشتر نزدیک شود.

روش مشارکت گروهی

سعی می‌کردم همه فراگیرندگان در بحث‌های کلاسی مشارکت کنند، زیرا یکی از راهبردهای مناسب برای به عینیت درآوردن استعدادهای بالقوه فراگیرندگان است؛ و فرصت‌های مناسب برای فراگیرندگان ایجاد می‌کند تا آنان بتوانند افکار خود را بدون هیچ مانعی بیان کنند. هر چه افکار و آرای ارائه‌شده بیشتر باشد، کیفیت آن افکار و آرا بر اساس این شیوه افزایش می‌یابد و با توجه به این مسئله توان یادگیری عمیق، پایدار و مؤثر در دانش‌آموزان به وجود آورد؛ و همچنین مشارکت دانش‌آموز در بحث‌ها و اظهار افکار و عقاید خود بدون هیچ‌گونه ارزیابی باعث می‌شود تا نسبت به خودشان شناخت بیشتری پیدا کنند. دید واقع‌بینانه‌ای در مورد خود داشته باشند، احساس شایستگی و کفایت لازم را به دست آورند و بر اساس واقعیت‌های موجود بتوانند راه‌حل مسائل را پیدا کنند و ضعف‌ها و توانایی‌های خود را بشناسند زیرا بسیاری از مشکلات افراد، ناشی از این امر است که آن‌ها هیچ‌گونه شناختی از موقعیت‌ها ندارند و به راه‌حل‌های اتفاقی نمی‌اندیشند و برای رفع مشکل اقدام نمی‌کنند و از طریق مشارکت در بحث‌ها توانایی خلاق در دانش‌آموزان افزایش می‌یابد و بهترین راه‌حل را انتخاب می‌کنند و اندیشه‌های آن‌ها تحریک می‌شود و اجازه می‌دهد که افکار پرورش یابد و در روش کلاس داری مبتنی بر مشارکت گروهی دانش‌آموزان هدفم این بود که کلاس درس به‌مانند یک کارگاه آموزشی باشد زیرا کلاس درس به منزله یکی از مهم‌ترین جایگاه‌های تعلیم و تربیت فرزندان جامعه زمینه مساعدی است که می‌تواند فردیت افراد را در رابطه با جمع و گروه تعریف کند و آنان را یاری دهد تا جریان بحث و گفتگو با، دیگران خویشتن خویش را تعدیل کند و دریابد که چگونه می‌تواند از دریچه منطق و استدلال حرف خود را به دیگران بقبولاند و یا چگونه می‌توان از یک تصمیم اندیشه و عمل نادرست عقب‌نشینی کرد برای مثال برای یک موضوع درس ریاضی هر گروه وسایلی را تهیه می‌کنند و با توجه به وسایل مفهوم موردنظر درس را بیان می‌کنند و برای آن مسئله‌ای طرح می‌کنند مثلاً برای ضرب عدد صحیح در کسر گروهی با لیوان‌های رنگی و یکسان و گروه دیگر با مکعب‌های رنگی و هم‌اندازه و گروه دیگر با کتاب‌های یکسان و هم‌حجم و ... مفهوم را بیان می‌کنند و یا گروهی با خمیر اسباب‌بازی ضربی را نشان داده و بیان می‌کنند و خودشان به قانون ضرب پی برده و نتیجه را درمی‌یابند و به این طریق می‌توانند مسائل مربوط به زندگی روزمره خود را نیز حل نمایند و آنچه را که آموخته‌اند در موقعیت‌های جدید و ناآشنا بکار ببرند. فکر می‌کنم با این روش‌ها تا حدودی توانستم در کلاس دانش‌آموزان را برای تمرکز بیشتر وادارم و ذهن آن‌ها را برای خلاقیت و نوآوری درباره مطالب درسی فعال کنم چراکه تلاش کردم کاستی‌های نظری و عملی خود را تا آنجایی که می‌توانستم برطرف کنم شواهد نشان داد که هر سه روش مؤثر واقع شده و مناسب بودند و دانش‌آموزان اظهار رضایت می‌کردند و نمراتشان نیز نشان‌دهنده این واقعیت بود.

نتیجه‌گیری

بر اساس آنچه در این پژوهش و اجرای روش‌های نوین آموزشی مشاهده شد، می‌توان به نتایج ارزشمندی دست یافت. اجرای این روش‌ها موجب افزایش علاقه و انگیزه‌ی دانش‌آموزان نسبت به یادگیری دروس گردید و فضای کلاس از حالت خستگی و یکنواختی خارج شد. بیشتر شاگردان در فعالیت‌های کلاسی مشارکت فعال داشتند و شوق آموختن در آنان تقویت شد.

افزون بر این، والدین از روند پیشرفت تحصیلی فرزندان خود رضایت بیشتری ابراز کردند و تعامل میان دانش‌آموزان، معلم و اولیای مدرسه افزایش یافت. همچنین عادت به مطالعه، بررسی و جست‌وجو در دانش‌آموزان رشد پیدا کرد و آنان آموختند دانسته‌های خود را در موقعیت‌های واقعی زندگی روزمره به‌کارگیرند. افزایش اعتمادبه‌نفس و عزت‌نفس، گسترش آزادی روانی در کلاس درس و شکل‌گیری ارتباطات عاطفی و عقلانی میان معلم و دانش‌آموزان، از دیگر دستاوردهای اجرای این شیوه‌ها بود. نتایج نشان می‌دهد که اگر معلمان کودکان را همان‌گونه که هستند بپذیرند، رابطه‌ای صادقانه و مؤثر میان آنان برقرار می‌شود. کاهش میزان دخالت مستقیم معلم در فعالیت‌های دانش‌آموزان، پرهیز از ارائه فوری راه‌حل‌ها، بهره‌گیری از گوش دادن فعالانه، واگذاری مسئولیت به دانش‌آموزان، فراهم‌سازی فرصت تفکر مستقل و تشویق به کارهای گروهی، همگی زمینه‌ساز رشد تفکر نقاد و خلاق است.

همچنین، واگذاری وظایف و پروژه‌های کوچک و قابل‌اجرا، نگارش مقاله یا تمرین‌های نوشتاری در موضوعات درسی، موجبات افزایش اعتمادبه‌نفس، خوداتکایی و توان پژوهشگری در دانش‌آموزان را فراهم می‌آورد. درنتیجه، می‌توان گفت که این رویکردها به پرورش دانش‌آموزانی خلاق، مبتکر و مسئولیت‌پذیر منجر می‌شود؛ دانش‌آموزانی که معلمان را برمی‌انگیزند تا با نگاهی تازه و انتقادی به روش‌های آموزشی سنتی بنگرند و در جهت تغییر و اصلاح آن‌ها بکوشند — چراکه «فردا همیشه دیر بوده است».

پیشنهاد

متأسفانه حجم و تنوع مطالب کتاب‌های درسی دانش‌آموزان زیاد است و عملاً به دانش‌آموزان فرصت نوآوری، خلاقیت و ابتکار نمی‌دهند، بدون شک خلاقیت و نوآوری حاصل تفکر و اندیشه است و این امر موجب شده که به کیفیت تحصیلی دانش‌آموزان کمتر توجه شود. دانش‌آموزان باید مطالب را بفهمند نه این‌که آن‌ها را حفظ کنند؛ زیرا مطالب حفظ‌شده بعد از مدتی فراموش می‌شود و فایده‌ای ندارد. اگر کتاب‌های درسی دانش‌آموزان به‌صورت رنگی باشد در این صورت علاقه دانش‌آموزان را به کتاب‌های درسی بالا می‌برد و اگر اشکال درسی بیشتر شود بهتر است زیرا شکل‌ها گویاتر از نوشته‌ها هستند.

منابع

- دلاور، ع. (۱۳۹۷). روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی. تهران: نشر ویرایش.
- مهرمحمدی، م. (۱۳۹۹). جستارهایی در پژوهش در قلمرو آموزش و پرورش. تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- سرمد، ز.، بازرگان، ع. و حجازی، ا. (۱۳۹۶). روش تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر آگاه.
- قاسمی‌پویا، ا. (۱۳۹۹). جزوه درسی مربوط به دوره اقدام‌پژوهی. بی‌نا (بدون محل نشر).
- قاسمی‌پویا، ا. (۱۳۸۹). معلم‌پژوهنده کیست؟ پژوهش در عمل چیست؟ پژوهشنامه آموزشی، شماره ۲۴.
- فراهانی، م. (۱۳۸۹). چرایی پژوهش اقدام‌پژوهی. پژوهشنامه آموزش، ۱۰.
- گویا، ز. (۱۳۹۲). تاریخچه تحقیق عمل و کاربرد آن در آموزش. فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره‌های ۳۴-۳۵.
- وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۹۲). ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، دوره هجدهم، شماره‌های ۱ و ۳ (مهر و آذرماه).